

УДК 159.922.27:[793.7.33]-053.4

СВІТЛАНА ФЕРА

м. Чернігів

svetlanafera@mail.ru

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА СУЧАСНИЙ СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ В ДОШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Стаття присвячена теоретико-експериментальному вивченню проблеми особливостей економічної соціалізації дітей старшого дошкільного віку. Основна увага приділена висвітленню теоретичного дослідження системи економічних цінностей суспільства, в межах якої здійснюється інтеграція особистості в період старшого дошкільного віку в соціально-економічний простір та практичного дослідження стану економічного виховання старших дошкільників в умовах дошкільного навчального закладу. У ході експериментального дослідження виявлено реальний стан процесу економічного виховання в дошкільному закладі і проблеми з якими зустрічаються вихователі в ході організації даного процесу.

Ключові слова: вихователь, діти старшого дошкільного віку, старший дошкільний вік, економічна соціалізація.

Особливості складного періоду соціально-економічних змін останніх років вимагають від особистості засвоєння елементарних економічних понять і набуття ринкових навичок поведінки уже з перших років життя. Розмови про покупки та продаж товарів, бюджет родини, реклама по телебаченню – ось далеко не повний перелік того, з чим постійно зустрічається дитина.

Дослідження процесу економічної соціалізації налічують декілька десятиліть, переважна більшість досліджень присвячена проблемам економічної соціалізації підлітків та молоді, проте дослідженню особливостей економічної соціалізації дітей дошкільного віку приділена незначна увага.

У вивченні даного процесу дослідники зосередились на наступних питаннях: стадії, які проходять діти в розумінні економічних процесів, станів, понять (А. Страусс, К. Дезінгер, Р. Саттон, Г. Ферт та ін.); фактори, що впливають на процес економічної соціалізації (Г. Маршалл, Л. Магрудер, А. Фьонем та ін.); розвиток економічного мислення дітей через засвоєння економічних понять (Г. Ягода, О. В. Козлова, Н. А. Побірченко); економічне виховання дошкільників (А. А. Смоленцева, А. Д. Шатова, Є. А. Курак та ін.); формування особистості дитини (О. В. Запорожець, Г. С. Костюк, В. К. Котило, Т. Піроженко).

Оскільки знання, вміння та навички, сформовані саме у дошкільному віці виступають фундаментом для становлення громадянина – людини, щиро зацікавленої в розвитку та економічному розквіті своєї держави, не можна недооцінювати стадію первинної економічної соціалізації.

Економічна соціалізація на етапі старшого дошкільного віку розглядається нами в межах єдиного процесу соціалізації особистості як його складова і визначається як процес засвоєння елементарних економічних понять і категорій, формування базових економіко-психологічних якостей особистості та набуття первинного економічного досвіду, що дозволить особистості в майбутньому виступати в якості суб'єкта економічної діяльності.

Згідно загальної концепції соціалізації та її структурної моделі, розробленої В. В. Москаленко [4], процес економічної соціалізації відбувається в результаті інтеріоризації особистістю економічних цінностей суспільства. Проте, ці економічні цінності не можуть однаково сприйматися і репрезентуватися особистістю в різні вікові періоди її життя. Це зумовлено тим, що детермінація процесу соціалізації цінностями суспільства опосередковується внутрішніми психологічними особливостями особистості. Постановка проблеми визначення

умов, за яких забезпечується відповідність цих двох детермінант для успішності процесу економічної соціалізації в період старшого дошкільного віку породжує чимало питань, серед яких найважливішими є: визначення особливостей системи економічних цінностей, в межах якої здійснюється інтеграція особистості в період старшого дошкільного віку в соціально-економічний простір суспільства та визначення форми економічних ціннісних репрезентацій, в якій найкраще узгоджено цінності економічної інституції з потребою системою дитини старшого дошкільного віку.

Метою даної статті є висвітлення теоретичного дослідження системи економічних цінностей суспільства, в межах якої здійснюється інтеграція особистості в період старшого дошкільного віку в соціально-економічний простір та практичного дослідження стану економічного виховання старших дошкільників в умовах дошкільного навчального закладу.

Згідно концепції дошкільного виховання та Базового компоненту дошкільної освіти, сучасний дошкільний заклад має стати «інститутом соціалізації», призначення якого – забезпечити фізичну, психологічну і соціальну компетентність дитини від народження до шести-семи років, сформувати ціннісне ставлення до світу. Одне з основних завдань навчально-виховного процесу ДНЗ в сучасних умовах виявляється не в накопиченні навчальної інформації з окремих галузей знань, а насамперед у формуванні соціально-психологічних якостей, що дозволять особистості в майбутньому виступати в якості суб'єкта будь-якої діяльності.

Зважаючи на це, можна зробити висновок, що суспільство має пред'являти певні вимоги до рівня економічної соціалізованості дітей старшого дошкільного віку, які виражаються в системі загальнозначущих економічних цінностей, оволодіння якими є обов'язковим для реалізації ефективності процесу економічної соціалізації на етапі старшого дошкільного віку.

Ці вимоги зумовлені, з одного боку, загальними соціально-економічними цінностями або економічною культурою суспільства, а з іншого – потребою-мотиваційною системою індивіда, в якій відображено можливості

засвоєння необхідних економічних цінностей. Реальним втіленням даних вимог є суспільно необхідний рівень економічної освіти.

У державних освітніх програмах дітей дошкільного віку поняття «економічна соціалізація» ототожнюється з поняттям «економічне виховання» і розглядається у поєднанні з іншими аспектами виховання. Так, у програмі «Дитина» завдання економічного виховання розв'язуються у поєднанні з трудовим вихованням в рамках розділу «Привчаємось працювати» та в процесі художньої діяльності дітей [1]. У Базовому компоненті економічна сфера пронизує усі змістові лінії програми: «Природа планети Земля» – екологічно-доцільна поведінка; «Предметний світ» – володіння культурою споживання предметів тощо [3]. Але найбільш змістовно цей аспект розкривається в програмі «Дитина в дошкільні роки», що представлено в окремому розділі з економічної освіти [2]. Як зазначено в програмі, до показників економічної компетенції дитини відносять такі: «Дитина знає в простому викладі економічні поняття: потреби, природні ресурси, товари тощо; про необхідність кожної людини працювати вдома та на роботі; що природу треба берегти та збільшувати її багатство; що гроші допомагають людям робити обмін і прискорюють торгівлю; чому людина повинна здійснювати вибір; про професії, які є на виробництві; на які види поділяються товари та послуги. Старший дошкільник уміє пояснити, що таке потреби, бажання; навести приклади товару та послуги; назвати різні професії; здійснити просту покупку в крамниці, розповісти про необхідність грошей; змайструвати доробок; ощадливо й хазяйновито поводитися в дитячому садку, вдома, на вулиці, в оточенні природи; розібратися в конкретній ситуації, оцінити її та зробити правильний вибір; оцінювати свої вчинки та бути ввічливими з дітьми і дорослими; дитина старшого дошкільного віку розуміє, що людина повинна постійно робити вибір: яку річ купувати, скільки ресурсів використувати тощо; як вигідно бути економним, працьовитим, діловим, добрим, ввічливим, уважним; що природа дарує людям красу, здоров'я, природні ресурси і її необхідно оберігати, турбуватися, підтримувати; що треба завжди допомагати людям» [2, 231].

Для визначення сучасного стану економічного виховання дітей разом з теоретичним дослідженням ми провели анкетування вихователів дошкільників. Зібрані дані дали змогу визначити їхню позицію щодо економічної соціалізації дітей старшого дошкільного віку, а також отримати додаткову інформацію стосовно реального стану процесу економічного виховання в дошкільному закладі.

В анкетуванні взяли участь 144 вихователі дошкільних закладів міста Чернігова та Чернігівської області.

Виявилося, що лише 37,5% вихователів вкладають правильний зміст в поняття «економічна соціалізація», 29% – не може дати визначення і 33,5% респондентів дають не правильне визначення поняттю «економічна соціалізація», серед таких відповідей найбільш поширеними є визначення економічної соціалізації як «впливу економіки на розвиток суспільства»; «розвиток економіки на сучасному етапі»; «вміння вести бюджет»; «економність, відповідальність за свої вчинки» і інші.

97% вихователів вважають необхідним економічне виховання дошкільників в умовах суперечності складного періоду соціально-економічних змін останніх років, 3% респондентів вважають, що більше уваги потрібно приділяти не економічному, а морально-етичному вихованню сучасного підростаючого покоління.

Попри майже 100% впевненість в необхідності економічного виховання дошкільників, лише 46% – вбачають організацію економічного виховання на достатньому рівні. 54% респондентів вважають, що економічне виховання дошкільників на сучасному етапі має низький рівень впровадження, зокрема 56% з них основний недолік вбачають в сімейному вихованні і 44% – в системі роботи ДНЗ.

72% респондентів вважають, що батьки мало приділяють уваги або взагалі не вважають потрібним здійснювати економічне виховання дітей. Серед основних причин також називають: не обізнаність самих батьків з багатьох питань економіки (21%), а 5% вихователів зазначають, що сучасні батьки зовсім не приділяють уваги вихованню власних дітей, перекладаючи відповідальність за це на плечі освітніх закладів.

Серед причин недостатнього рівня впровадження економічної освіти та виховання дітей в дошкільному навчальному закладі вихователі зазначають: низьке матеріальне забезпечення дошкільного закладу (28%), відсутність методичної та навчальної літератури (55%), нестачу часу для самоосвіти (7%), відсутність коштів на придбання навчальної літератури (10%). Але, на нашу думку, це в більшості випадків не є суттєвими перешкодами, оскільки, основною причиною недостатнього рівня економічного виховання виступає некомпетентність самих вихователів з питань здійснення цілеспрямованої економічної соціалізації підростаючого покоління. За даними анкет, 19% опитаних не обізнані з методами економічного виховання, 18% називають 1–2 методи та 42% з тих, хто називає більше 3 методів економічного виховання, на практиці використовує лише 1–2 (в більшості випадків сюжетно-рольову гру «Магазин») і не вважають свою роботу систематично організованою.

Для підтвердження чи спростування основної, на думку респондентів, причини низького стану здійснення економічного виховання в дошкільних закладах – відсутність методичної та навчальної літератури – було здійснено аналіз сучасних публікацій щодо процесу економічного виховання та методики його організації в дошкільному закладі. Встановлено таку тенденцію: у більшості випадків, публікації носять методичний характер і мають вигляд розгорнутих конспектів занять, проте вони не становлять собою системи, не вписуються в рамки програм дошкільної освіти. Отже, виникає протиріччя між наявністю інтересу до економічної сфери життя з боку дошкільників та відсутністю послідовних, методично розроблених методів та програм щодо його задоволення з боку суспільства.

Наступна проблема, яку було визначено в результаті аналізу анкет – відсутність єдиного розуміння сутності та головної мети економічної соціалізації дітей. Респондентам пропонувалося обрати з запропонованих варіантів що на їх думку є найголовнішою складовою і що найбільш сприяє цілеспрямованій економічній соціалізації дошкільників. У визначенні складових економічної соціалізації

ми спиралися на наукові праці О. Козлової, В. Москаленка, М. Стельмашук, які виділяють у структурі економічної соціалізації три компоненти: когнітивний, конативний та афективний [3]. Серед складових економічного виховання визначались:

- формування економіко-психологічних якостей особистості (економності, раціональної ощадливості, заповзятливості, економіко-комунікативної активності, працьовитості, дисциплінованості, відповідальності за свої вчинки, цілеспрямованості, толерантності, підприємливості і ін.)
- формування економічного мислення (засвоєння економічних понять та термінів; уміння аналізувати свою діяльність, свої потреби, давати оцінку тому, що відбувається і знаходити вихід зі скрутної ситуації; уміння міркувати про актуальні економічні проблеми сучасності і ін.)
- формування навичок економічної поведінки (оволодіння навичками елементарних економічних розрахунків, адекватність поведінки в життєвих ситуаціях, пов'язаних з економічними стосунками і ін.)
- свій варіант.

Дані анкетування представлені в таблиці 1.

У результаті обробки відповідей респондентів з даного питання виокремились 3 групи вихователів. Перша група (34%) головну мету економічного виховання в дошкільні роки вбачає в формуванні економіко-психологічних якостей особистості, більшість з них (62%) основним засобом реалізації даної мети вважає застосування в освітньому процесі дошкільних закладів соціально-психологічних ігор, що створюють для дітей ситуації занурення в реальні соціально-економічні проблеми (доступні для досвіду дітей) та вимагають самостійного пошуку ефективних способів дії.

Друга група вихователів (22%) основним в економічному вихованні вважає формування економічного мислення, майже половина з них (48%) визначає кінцевим результатом економічного виховання у дошкільні роки наявність у дітей сформованих знань з економічної сфери. Проте, на нашу думку, в процесі здійснення економічного виховання таким методом відбувається несвідоме заучування дітьми складних термінів, які в більшості випадків вони не вживатимуть у повсякденному житті. Безумовно, таке розуміння сутності

Таблиця 1

Мета економічного виховання в старшому дошкільному віці та найефективніший засіб її досягнення

	% респондентів	Перспективне планування системи роботи з економічної освіти	Застосування в освітньому процесі дошкільних закладів соціально-психологічних ігор, що створюють для дітей ситуації занурення в реальні соціально-економічні проблеми (доступні для досвіду дітей) та вимагають самостійного пошуку ефективних способів дії	Засвоєння старшими дошкільниками в процесі сюжетно-рольових та дидактичних ігор доступних віку економічних понять	Інші варіанти
Формування економіко-психологічних якостей особистості	34%	13%	62%	25%	–
Формування економічного мислення	22%	6%	40%	48%	6%
Формування навичок економічної поведінки	1%	–	67%	33%	–
Не можуть визначитися (всі важливі)	36%	28%	31%	33%	8%

економічного виховання робить цих вихователів противниками цього виховання.

Третя група вихователів (8%) основним в економічному вихованні вважає формування навичок економічної поведінки та в більшості випадків (67%) реалізацію даної мети за допомогою соціально-психологічних ігор.

36% опитаних вважають, що всі вищезазначені складові є важливими в економічному вихованні дошкільників, проте не можуть дати однозначної відповіді яка система роботи є найбільш ефективною в реалізації даного завдання.

І лише незначна кількість респондентів в кожній групі вважає найефективнішим перспективне планування системи роботи з економічного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Таким чином, проблема економічної соціалізації дітей старшого дошкільного віку в умовах дошкільного навчального закладу, як виявилось, містить багато протиріч:

1. Дітей дуже приваблює економічна сфера життєдіяльності, але в більшості дошкільних закладів не існує спеціально організованого процесу економічного виховання дітей.
2. Респонденти визначають необхідною підготовку дитини до участі в економічній сфері життя, але в більшості випадків вважають відповідальними за це батьків та брак методичної літератури.
3. Вихователі використовують не всі можливі методи організації процесу формування економічної досвідченості дітей через недостатню власну обізнаність.
4. Наявність бажання вихователів організувати економічне виховання дітей і відсутність послідовних, методично розроблених програм щодо його реалізації.

Аналіз психолого-педагогічної, науково-економічної літератури й досліджень у галузі економічної соціалізації дозволяє визначити наявність значної кількості робіт з цієї проблематики, що охоплюють собою різні вікові

періоди життя людини. Разом з тим питання економічної соціалізації дітей дошкільного віку недостатньо вивчені, незважаючи на значний інтерес дослідників дошкільного дитинства, практичних працівників до цієї проблеми, про що свідчать публікації, що з'явилися останнім часом на сторінках журналів «Дошкільне виховання», «Дошкільна освіта», «Дитячий садок», «Палітра педагога», у яких розглядаються можливості економічного виховання дітей дошкільного віку.

Отже, протиріччя, що виникло між економічною допитливістю дитини, готовністю потребово-мотиваційної системи, в якій відображено можливості засвоєння необхідних економічних цінностей, з одного боку, і відсутністю цілеспрямованого економічного виховання дошкільників з іншого, спричинює необхідність вивчення й розробки засобів та методів, спрямованих на спеціально організоване економічне виховання дошкільника як базис для поглибленого вивчення економіки в школі та адаптації дітей до нових умов життя й діяльності в постійно трансформуючому суспільстві.

Список використаних джерел

1. Дитина. Програма виховання і навчання дітей дошкільного віку. – К.: Освіта, 1993. — 271 с.
2. Дитина в дошкільні роки. Програма розвитку, навчання та виховання дітей. — Запоріжжя: ЛІПС. Лтд, 2000. — 268 с.
3. Єроніна С. В. Особливості економічної соціалізації дітей старшого дошкільного віку // Проблеми загальної і педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. — Т. X, част. 2. — К., 2008 — 526 с.
4. Коментар до Базового компоненту дошкільної освіти в Україні: Наук.-метод. посіб. / наук. ред. О. Л. Кононко. — К.: Дошкільне виховання, 2003. — 243 с.
5. Москаленко В. В. Економічна соціалізація особистості: концептуальна модель / В. В. Москаленко // Соціальна психологія. — 2006. — № 3. — С. 3—17.
6. Фера С. В. Соціально-психологічна гра як засіб економічної соціалізації дітей старшого дошкільного віку: дис. ... канд. псих. наук: 19.00.05 / Світлана Володимирівна Фера. — К., 2011. — 278 с.

SVITLANA PHERA
Chernichiv

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES AND CURRENT STATE OF IMPLEMENTATION OF CHILDREN'S ECONOMIC SOCIALIZATION IN PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article is devoted to theoretical and experimental study of the problem of peculiarities of economic socialization of children of senior preschool age. The main attention is paid to the theoretical study of the system of economic values of society within which the integration of an individual during the period of sen-

ior preschool age in the socio-economic environment and practical study of the economic education of senior preschool children in the conditions of preschool educational institution. Actual economic status of education in preschools and problems faced by teachers in the organization of the process, have been revealed during the experimental study.

Key words: kindergarten teacher, economic socialization, the period of older age, senior preschool children.

СВЕТЛАНА ФЕРА

г. Чернигов

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ И СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ РЕАЛИЗАЦИИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ ДЕТЕЙ В ДОШКОЛЬНОМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ

Статья посвящена теоретически-экспериментальному изучению проблемы особенностей экономической социализации детей старшего дошкольного возраста. Основное внимание уделено освещению теоретического исследования системы экономических ценностей общества, в пределах которой осуществляется интеграция личности в период старшего дошкольного возраста в социально-экономическое пространство и практического исследования состояния экономического воспитания старших дошкольников в условиях дошкольного учебного заведения. В ходе экспериментального следования выявлено реальное состояние экономического воспитания в дошкольном учреждении и проблемы, с которыми встречаются воспитатели в ходе организации данного процесса.

Ключевые слова: воспитатель, дети старшего дошкольного возраста, старший дошкольный возраст, экономическая социализация.

Стаття надійшла до редколегії 26.04.2016

УДК 159.92.37.011.32

НАТАЛІЯ ШАЙДА, ОЛЕКСАНДР ШАЙДА

м. Слов'янськ

natalya_shayda@mail.ru

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ГУМАНІТАРНОГО ПРОФІЛЮ

Встановлено ряд особливостей професійного мислення студентів гуманітарного профілю та його специфіку на різних етапах професійного навчання. Зокрема, рівень інтелекту має тенденцію до підвищення від першого до п'ятого курсу; незалежно від курсу навчання найбільш успішні студенти у вербальних субтестах, а найменш успішні у математичних. Також визначено, що від першого до п'ятого курсу зростає здатність відгадувати загадки, яка базується на здатності встановлювати асоціативні зв'язки та метафоричності мислення, а також підвищується швидкість мислення, показником якої у дослідженні виступали час і точність відновлення слів з пропущеними літерами. Разом із тим, спостерігається зниження показників здатності переключатися з одного способу рішення завдання на інший від першого до п'ятого курсу.

Ключові слова: професійне мислення, мислення, субтести, студенти, методи, методика, інтелектуальна лабільність.

Методи дослідження професійного мислення викликають особливий інтерес і одночасно утруднення, пов'язане з недостатньою представленістю в сучасній психології. Дослідження повинно бути системним, тобто вимірювати різні аспекти професійного мислення, а також параметри особистості, які мають тісний зв'язок з професійним мисленням.

Мета статті – дослідження психологічних особливостей становлення професійного мислення майбутніх вчителів в процесі навчальної діяльності в межах різних спеціальностей.

Нами було використано наступні методики.

Тест структури інтелекту Рудольфа Амтхауера – один з найвідоміших групових тестів, широко використовуються в німецькомовних